

بررسی فقهی و حقوقی لطمه زدن به صورت و کندن مو حین اقامه عزا

فریبا خدیوی نسب^۱، هاجر مشیریان^۲، مرضیه خدیوی نسب^۳

^۱ دانشجوی ارشد رشته الهیات، فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه دولتی یاسوج ودبیر الهیات، آموزش و پرورش بویراحمد

^۲ دانشجوی ارشد رشته الهیات، فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه دولتی یاسوج ودبیر الهیات، آموزش و پرورش بویراحمد

^۳ کارشناسی رشته ادبیات، دبیر ادبیات، آموزش و پرورش عشایر

چکیده

در این پژوهش با بهره گیری از روش توصیفی - تحلیلی به بررسی فقهی و حقوقی لطمه زدن به صورت و کندن مو حین اقامه عزا می پردازیم. برگزاری مراسم عزاداری یکی از سنت های مرسوم بین مردم دنیا خصوصاً ما ایرانی ها و شیعیان می باشد، شیعیان علاوه بر برگزاری شخصی این مراسم به برپایی و عزاداری برای ائمه علیهم السلام نیز بسیار اهمیت می دهند که بارزترین آن را می توان در ایام محرم و صفر و در عزاداری بر سید و سالار شهیدان اباعبدالله الحسین علیه السلام مشاهده کرد. هدف اصلی از برپایی مراسم عزاداری ائمه علیهم السلام علاوه بر گرامیداشت یاد آن بزرگواران و ظلم های رفته بر ایشان، بصیرت افزایی و بیداری امت اسلامی به وسیله استکبار ستیزی و مبارزه با فساد می باشد. با توجه به یافته های مقاله پی می بریم که عزاداری در اسلام دارای شرایط و آداب مخصوصی می باشد و اگر کسی از این شرایط و آداب تخطی کند و به اعمال نامتعارفی دست زند نه تنها مورد قبول و پذیرفته نمی باشد بلکه در برخی از مواقع آثار و عذاب اخروی را نیز در پی دارد. و با توجه به نظر رهبر معظم انقلاب اسلامی در رابطه با بررسی فقهی لطمه زدن به صورت و کندن مو حین اقامه عزا دریافتیم که لطمه زدن در عزاداری اگر ضرر قابل توجهی بر بدن و صورت داشته باشد و یا موجب وهن مذهب یا مؤمنین یا مراسم عزاداری معصومین (علیهم السلام) باشد، جایز نیست و در هر حال بهتر است مؤمنین مراعات شؤون عزاداری معصومین (علیهم السلام) بویژه سید و سالار شهیدان اباعبدالله الحسین (علیه السلام) را بنمایند. لذا در این مقاله در ابتدا به بیان مفاهیم تحقیق و سپس به بیان سوالاتی از جمله: حکم اعمال نامتعارف در عزاداری بر میت و اهل بیت (ع) چیست؟ استفتائات مراجع تقلید در مورد سینه زنی و لطمه زدن به صورت و کندن مو حین اقامه عزا چیست؟ که در ادامه تحقیق به بیان سوالات ذکر شده خواهیم پرداخت.

واژه های کلیدی: لطمه زدن، صورت و کندن مو، اقامه عزا، اعمال نامتعارف

مقدمه

عزاداری های محرم بایستی به شیوه سنتی و ساده برگزار شود. قمه زنی، لطمه زدن به بدن و صورت و لباس در آوردن در عزاداری ها و یا زدن طبل و سنج به گونه ای که برای همسایگان مساجد و حسینیه ها ایجاد مزاحمت نماید، با اصل عزاداری اباعبدالله الحسین (ع) منافات دارد و در هیچ جای اسلام و در روایات ائمه اطهار (ع) به انجام آن توصیه نشده است. اینگونه عزاداری ها که در آن به بدن لطمه زده شود، بالاترین تبلیغ توسط دشمنان علیه عزاداری های محرم و شیعیان است که باید از آن پرهیز شود.^۱

بدون شک، عزاداری نیز همانند بسیاری از امور دیگر دارای حد و مرز است؛ حد و مرزهایی که همگان ملزم به رعایت آن هستند؛ زیرا عزاداری با اهمیت و نقش مفیدی که دارد، اگر به صورتی غیرصحیح انجام شود، ضررهای جبران ناپذیری را به بار می آورد، از این رو، وظیفه عالمان و حوزه های علمیه است، که بدون مجمل گویی و با صراحت، حد و مرز آن را بیان کنند. خداوند متعال در قرآن می فرماید: «وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ؛ هر کس از حدود الهی تجاوز کند بر نفس خویش ظلم کرده است». و نیز روایات زیادی داریم که هر چیزی دارای حدی است: «ما من شیء الا وله حد^۲» هیچ چیزی نیست، مگر آنکه برای آن حدی است. این اصل که هر چیزی را حدی است، در عصر ائمه معصومین (ع) نیز، مورد تردید برخی افراد بود. بنابراین در زمینه اعمال نامتعارف در عزاداری اهل بیت (ع) به ویژه امام حسین (ع) اختلاف نظر و افراط و تفریط های بسیاری به چشم می خورد. برخی هر عملی را که به قصد عزاداری اهل بیت (ع) انجام گیرد، مشروع می دانند اگر چه کوبیدن شمشیر و کاردهای بزرگ به نام قمه بر فرق سر باشد. در مقابل، برخی برآنند که در عزاداری اهل بیت علیهم السلام، فقط گریه کردن جایز است و کارهای نامتعارف همانند لطمه زدن (سرزنی، سینه زنی و مانند آن) جایز نیست بلکه هر نوع عمل نامتعارف را از نظر حکم، با قمه زنی یکی دانسته و درباره همه آنها به یک نحو قضاوت کرده اند.^۳ بنابراین «علی مثله تلطم الخدود»، حرمت را در خصوص مصائب امام حسین (ع) استثناء می کند؛ یعنی لطمه و سیلی زدن به صورت در عزاداری افراد عادی حرام است، ولی برای امام حسین (ع) جایز است. برخی از فقهای معاصر، با استناد به روایت فوق و روایاتی همانند آن، لطمه و سیلی زدن به صورت و سینه را در عزاداری پیشوایان معصوم و به ویژه امام حسین (ع) جایز دانسته اند.^۴

گفتار اول: بررسی مفاهیم تحقیق

بند اول: مفهوم لطم

لطم که مصدر مرّه آن لطمه می باشد، به معنای «زدن با کف دست بر بدن» است. گرچه برخی از لغت شناسان در معنای آن، فقط زدن بر صورت را مطرح کرده و گفته اند: «للطم: الضرب علی الوجه بباطن الراحة»،^۵ یعنی لطم عبارت از زدن با کف دست بر صورت است، ولی از دقت در کلمات سایر لغت شناسان و موارد کاربرد این واژه، به دست می آید که صورت، خصوصیتی ندارد

۱. گزارش خبرنگار ایرنا، قمه زنی و لطمه زدن به بدن بالاترین تبلیغ علیه عزاداری محرم، کد خبر 82670949، ۱۳۹۶.

۲. بحار الانوار، ج ۲ ص ۱۷۰.

۳. دفتر فرهنگی فخرالائمه، ۱۳ و ۱۵.

۴. جواهر الکلام، ج ۴۰ ص ۳۷۱؛ التنقیح فی شرح عروه الوثقی آیت الله خویی، ج ۹ ص ۳۴۲.

۵. ابن فارس، ۵، ۲۵۰ - فیومی، ۵۵۳ - طریحی، ۶، ۱۶۲.

بلکه زدن با کف دست بر هر جای بدن، لطم می‌باشد.

بند دوم: مفهوم اعمال نامتعارف در عزاداری

مقصود از این عبارت، اعمالی است که معمولاً مردم، هنگام عزاداری در مصیبت عزیزان خود، آن را انجام نمی‌دهند مانند قمه- زنی و زنجیرزنی و نیز اعمالی که معمولاً افراد موقر و متین در عزای عزیزان خود بدان مبادرت نمی‌کنند مانند جیغ کشیدن، لطمه‌زدن، خراشیدن بدن، کندن مو، گریبان چاک زدن. به عبارت دیگر، مقصود ما از اعمال نامتعارف امور یاد شده فوق است. در نتیجه گریه کردن به نحو معمول و نوحه‌سرایی در مصیبت‌ها اعمال نامتعارف محسوب نمی‌شود.

بند سوم: مفهوم جزع

ابن فارس جزع را به معنای بریدن و نقیض صبر (بی‌صبری و بی‌تابی) دانسته و گفته به بی‌صبری از آن جهت جزع گفته شده که توش و توان شخص از تحمل مصیبتی که بر او وارد آمده بریده می‌شود.^۶ لسان‌العرب و مجمع‌البحرین جزع نقیض صبر (بی‌صبری و بی‌تابی) آمده است.^۷ در المصباح‌المنیر جزع به معنای ضعیف شدن توان از تحمل مصیبت وارده و بی‌صبری دانسته شده است. راغب می‌گوید: جزع شدیدتر از حزن است زیرا حزن دارای مفهوم عام است ولی جزع حزنی است که انسان را از کارش بازداشته و او را از آن جدا می‌کند. بنابراین جزع در مصیبت به معنی بی‌صبری و بی‌تابی است چنان‌که وضعیت حضرت یعقوب (ع) یکی از مصادیق بارز بی‌تابی است. بنابراین جزع در مصیبت به معنای بی‌صبری و بی‌تابی است. در نتیجه لطمه‌زدن (زدن به سر و صورت و سینه) فریاد کشیدن و مانند آن از مصادیق جزع خواهد بود.

گفتار دوم: بررسی اعمال نامتعارف در عزاداری بر میّت

بسیاری از فقهای شیعه بر حرمت لطمه‌زدن، خراشیدن بدن، کندن مو، گریبان چاک زدن در عزاداری بر میّت فتوا داده‌اند.^۸ شیخ طوسی بر حرمت لطمه‌زدن، خراشیدن و بریدن مو، ادعای اجماع کرده است و مقدس اردبیلی در این که مرد، گریبانش را در عزای غیر پدر و برادر پاره کند، قائل به اجماع شده است.^۹ صاحب‌جواهر گفته: «لطمه‌زدن، خراشیدن بدن و بریدن مو بالا جماع جایز نیست. اجماعی که شیخ آن را در مبسوط حکایت کرده است».^{۱۰} امام خمینی فرموده است: «لطمه‌زدن، خراشیدن بدن، بریدن و کندن مو (در عزاداری بر میّت) جایز نیست و نیز داد زدن خارج از حدّ اعتدال بنا بر احتیاط جایز نمی‌باشد. همچنین چاک زدن پیراهن در غیر عزای پدر و برادر جایز نیست، بلکه در برخی از امور یاد شده کفارہ واجب می‌شود».^{۱۱}

^۶ ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ ق.

^۷ فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، قم، انتشارات اسوه، چاپ دوم، ۱۴۲۵ ق.

^۸ طوسی، مسبوط، ۱، ۱۸۹ - ابن‌ادریس، ۱، ۱۷۳ - ابن‌حمزه، ۶۹ - ابن‌سعیدحلی، ۵۵ - نجفی، ۴، ۳۶۷ - طباطبایی یزدی، ۲، ۱۳۱ - امام‌خمینی، تحریرالوسیله، ۱، ۹۳.

^۹ مقدس اردبیلی، احمد، مجمع‌الفائده والبرهان، قم، موسسه‌النشرالاسلامی، چاپ سوم، ۲، ۵۰۸، ۱۴۱۸ ق.

^{۱۰} نجفی، محمدحسن، جواهرالکلام، تهران، دارالکتب اسلامیه، چاپ سوم، ۴، ۳۶۷، ۱۳۶۲.

^{۱۱} امام‌خمینی، سیدروح‌الله‌موسوی، تحریرالوسیله، قم، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱، ۹۳، ۱۳۷۹.

بند اول: دلایل حرمت اعمال نامتعارف

۱- **اجماع:** شیخ طوسی در مورد حرمت لطمه زدن، خراشیدن بدن و بریدن مو ادعای اجماع کرده است.^{۱۲} مقدس اردبیلی نیز در این که مرد گریبانش را در غیر عزای پدر و برادر پاره کند، ادعای اجماع نموده است.^{۱۳} اگر این اجماعات محقق شده باشند، می‌تواند دلیل قابل اعتمادی باشد. چنانکه صاحب جواهر، اجماع شیخ را با لحن موافق نقل کرده^{۱۴} و در مورد اجماع مقدس اردبیلی گفته است: تتبع بر درستی آن گواهی می‌دهد^{۱۵} ولی اجماعات یاد شده دلیل قابل اعتمادی نیست زیرا در مورد آنها احتمال مدرکی بودن می‌رود.

۲- **اضرار به نفس و تضييع اموال:** چاک زدن گریبان، موجب تضييع مال و سیلی زدن، خراشیدن بدن و کندن مو، اضرار به بدن است. تضييع مال و اضرار به بدن حرام است. چنان که برخی از فقها، تضييع مال را از ادله حرمت چاک زدن گریبان ذکر کرده‌اند^{۱۶} این دلیل بجا نیست، زیرا دلیلی بر حرمت تضييع مال به صورت عموم به نحوی که شامل مال جزئی بشود، نداریم چنانکه مقدس اردبیلی گفته: «و حصول الاضاعة المحرمة هنا ممنوع» و نیز دلیلی بر حرمت اضرار به جسم در حد لطمه زدن، خراشیدن و کندن مو نداریم مادامی که به حد جنایت بر نفس نرسد به گونه‌ای که ظلم به نفس شمرده شود، چنان که آیت‌الله خوبی گفته است: «لا دلیل علی حرمة کل اضرار بالجسد ما لم یصل الی حد الجنایة علی النفس، بحیث یعد ظلماً لها».^{۱۷}

۳- **عدم رضایت نسبت به قضای خداوند متعال:** بدین معنی که امور یاد شده (لطمه زدن، خراشیدن بدن، کندن مو، گریبان چاک زدن) به معنای عدم رضایت و خشمگین بودن نسبت به قضای خداوند متعال و در نتیجه حرام خواهد بود، چنان که صاحب جواهر و برخی از فقها، این مطلب را از ادله حرمت امور یاد شده یا برخی از آنها دانسته‌اند. این دلیل نیز قابل قبول نیست زیرا انجام امور ذکر شده به طور حتم به معنای ناخشنودی از قضای الهی نیست بلکه ممکن است به صرف حزن و اندوه انجام گیرند و گرنه چاک زدن گریبان در عزای پدر و برادر نیز باید حرام باشد درحالی که مشهور فقها به جواز آن در مرگ پدر و برادر فتوا داده‌اند.^{۱۸}

۴- **روایات:** دلیل عمده در این مسأله، همین روایات هستند. زیرا روایات متعددی بر حرمت امور یاد شده دلالت دارند که در اینجا برخی از آنها را به عنوان نمونه ذکر می‌کنیم:

- ۴-۱- عن ابن مسعود قال قال رسول الله (ص): ليس منا من ضرب الخدود و شقّ الجيوب.
- پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «کسی که بر گونه‌هایش بزند و گریبانش را پاره کند، از ما نیست.»^{۱۹} این حدیث گرچه به دلیل نقل از اهل سنت^{۲۰} از نظر سند ضعیف است ولی برخی از فقهای امامیه بدان استناد کرده‌اند.^{۲۱}
- ۴-۲- عن ابی أمامة: أن رسول الله (ص) قال: لعن الله الخامشة وجهها و الشاقّة جیبها^{۲۲} «خداوند لعنت کرده کسی را که صورتش را بخراشد و گریبانش را پاره کند.»

^{۱۲} . طوسی، محمد بن حسن، المبسوط فی فقه الامامیه، بی‌جا، المكتبة المرتضویه، بی‌تا، ۱، ۱۸۹.

^{۱۳} . مقدس اردبیلی، احمد، مجمع‌الفائده والبرهان، قم، مؤسسه‌النشر الاسلامی، چاپ سوم، ۱، ۵۰۸، ۱۴۱۸ ق.

^{۱۴} . نجفی، محمدحسن، جواهرالکلام، تهران، دارالکتب اسلامیه، چاپ سوم، ۴، ۳۶۷، ۱۳۶۲.

^{۱۵} . همان، ۴، ۳۶۸.

^{۱۶} . فاضل‌هندی، محمد بن حسن اصفهانی، کشف اللثام، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۲، ۴۱۸، ۱۴۲۰ ق.

^{۱۷} . موسوی خوبی، سیدابوالقاسم، مستند العروة (کتاب النکاح)، نجف، مطبعة الآداب، ۳، ۴۴۳، ۱۴۰۴ ق.

^{۱۸} . ابن حمزه، محمد بن علی، الوسيلة الی نیل الفضیلة، قم، مکتبه آیت‌الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۸ ق.

^{۱۹} . مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، داراحیاء التراث العربی، چاپ سوم، ۸۲، ۹۳، ۱۴۰۳ ق.

^{۲۰} . ابن حنبل، احمد، مسند الإمام احمد بن حنبل، بیروت، دارصادر، بی‌تا، ۱، ۳۸۶.

^{۲۱} . فاضل‌هندی، محمد بن حسن اصفهانی، کشف اللثام، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۲، ۴۱۸، ۱۴۲۰ ق.

این حدیث نیز گرچه از طریق اهل سنت روایت شده است^{۲۳} و در نتیجه از نظر سند ضعیف می‌باشد ولی برخی از فقهای امامیه بدان استناد کرده‌اند.

۳-۴- «عن جابر عن ابی جعفر(ع) قال: قلت له ما الجزع؟ قال: اشدُّ الجزع الصراخ بالویل و العویل و لطم الوجه و الصدر و جزَّ الشَّعر من النواصی...» «از امام باقر(ع) سؤال کردم: جَزَع چیست؟ حضرت فرمود: بدترین نوع جزع، صدا به واویلا و شیون بلند کردن، لطمه زدن به صورت و سینه و کندن موهای پیشانی است.»^{۲۴}

گفتار سوم: حکم اعمال نامتعارف در عزاداری اهل بیت(ع)

از مباحث پیشین به دست آمده که گریه و نوحه‌سرایی در مرگ هر انسان جایز است. بنابراین در عزاداری اهل بیت به طریق اولی جایز می‌باشد و روایات فراوانی در فضیلت و ثواب آن وارد شده است که جهت پرهیز از اطاله کلام از ذکر آنها صرف‌نظر می‌شود. البته همان طوری که در نوحه‌سرایی بر میت شرط است که نوحه‌سرایی به حق باشد، در نوحه‌سرایی بر اهل بیت(ع) نیز همین شرط مطرح است. در نتیجه جواز گریه و نوحه‌سرایی در عزاداری اهل بیت مسلم بوده و نیازی به بحث ندارد. بنابراین به بحث درباره اعمال نامتعارف در عزاداری اهل بیت(ع) با عنایت به امور مورد ابتلای جامعه تشیع می‌پردازیم و مباحث مورد نظر را در دو حوزه ارائه می‌کنیم:

- سرزنی، سینه‌زنی و مانند آن (لطمه زدن)

- قمه‌زنی و زنجیرزنی

اول- سرزنی، سینه‌زنی و مانند آن (لطمه‌زدن)

لطمه‌زدن به سر، صورت، سینه و سایر اعضای بدن در عزاداری بر میت جایز نیست و حکم اولیه آن حرمت است. اکنون سؤال این است که انجام این امور در عزاداری اهل بیت علیهم السلام به ویژه در عزاداری امام حسین(ع) چه حکمی دارد؟ آیا انجام این امور در عزاداری اهل بیت علیهم السلام همانند عزاداری سایر انسان‌ها حرام است یا آنکه عزاداری اهل بیت علیهم السلام حکم ویژه‌ای دارد؟ برای روشن شدن بحث، لازم است ادله مسأله را بررسی کرده و مقتضای آنها را بسنجیم. در این زمینه دلایل قابل طرح سه دسته هستند:

- روایات مشتمل بر عنوان جزع

- روایات مشتمل بر عنوان لطم و شق

- سیره مؤمنین

۱- **روایات مشتمل بر عنوان جزع**: این روایات دلالت بر جواز بلکه استحباب جزع در عزاداری اهل بیت(ع) به ویژه امام حسین(ع) دارند. مهم‌ترین آنها عبارتند از: ۱-۱- عن معاویة بن وهب عن ابی عبدالله(ع) فی حدیث قال: «کلّ الجزع و البكاء مکروه سوی الجزع و البكاء لقتل الحسین(ع)» امام صادق(ع) فرمود: «هر جزع و گریه‌ای مکروه است مگر جزع و گریه برای قتل حسین(ع)». ۱-۲- عن الحسن بن علی بن ابی حمزة عن ابیه عن ابی عبدالله(ع) قال سمعته یقول: «ان البكاء و الجزع مکروه

^{۲۳} مجلسی، همان.

^{۲۴} ابن ماجه قزوینی، محمد بن یزید، بیروت، دارالفکر، بی تا، ۱، ۵۰۵.

^{۲۵} کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۳، ۶۲۲، ۱۳۷۵.

^{۲۶} حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی تا، ۲، ۹۲۳.

للعبد فی کل ما جزع ما خلا البكاء و الجزع علی الحسین بن علی(ع) فأنه فیه فأجور» امام صادق(ع) فرمود: «همانا گریه و جزع برای بنده در هر موردی مکروه است مگر گریه و جزع برای حسین بن علی(ع) که در آن پاداش داده خواهد شد».^{۲۶}

۲- سیره مومنین: یکی از دلایل جواز لطمه زدن و صدا به واویلا بلند کردن و مانند آن در مصیبت اهل بیت(ع) به ویژه امام حسین(ع)، سیره مؤمنین است که در طول تاریخ در مرأی و منظر فقهای شیعه انجام می شده است. چنانکه صاحب جواهر گفته است: «مضافاً الی السیره فی اللطم و العویل و نحو هما هو حرام فی غیره قطعاً» «علاوه بر دلایل روایی، سیره مؤمنین در مورد لطمه زدن و صدا به واویلا بلند کردن و مانند آن، خود دلیل بر جواز انجام امور یاد شده در عزاداری اهل بیت(ع) است اموری که در غیر عزاداری آنها قطعاً حرام می باشد».^{۲۷} در اتصال این سیره به عصر معصوم(ع) و کم و کیف این اعمال در آن عصر، جای تأمل و گفتگوی فراوان است. در هر صورت سیره می تواند به عنوان مؤید مسأله مطرح شود و دلیل اصلی آن، روایات مشتمل بر عنوان جزع و روایات مشتمل بر لطم و شق است که هم از نظر سند و هم از نظر دلالت بر امور ذکر شده تمام می باشند. بنابراین امور نامتعارف مورد بحث یعنی زدن به سر، صورت و سینه و صدا به واویلا بلند کردن و مانند آن در مصیبت اهل بیت علیهم السلام به ویژه اباعبدالله الحسین(ع) جایز است.

۳- روایات مشتمل بر عنوان لطم و شق: این حدیث گرچه از نظر سند ضعیف است ولی عمل فقهای امامیه به آن در مورد احکام کفاراتی که در آن مطرح شده و نیز استناد فقها به آن در مورد عزاداری ائمه اطهار علیهم السلام و امام حسین(ع) ضعف سند را جبران می کند. چنانکه مشهور فقها، قائل به جبران ضعف سند به وسیله شهرت هستند. صاحب جواهر در باب کفارات کتاب ظهار، در مورد این روایت می گوید: «الخبر المنجبر بما سمعت»^{۲۸} یعنی ضعف خبر خالد بن سدید به وسیله آنچه که شنیدی از عدم خلاف و ادعای اجماع سیدمرتضی در انتصار جبران شده است. صاحب ریاض می گوید فتوای شیخ طوسی و جماعتی از فقهای امامیه به کفاره بریدن مو و مانند آن به استناد خبر خالد بن سدید بوده است.^{۲۹} آیت الله خویی می گوید: «نعم استثنی الاصحاب من حرمة تلك الأمور الاتیان بها فی حق الائمه و الحسین(ع) مستندین فیه الی ما فعلته الفاطمیات علی الحسین بن علی من لطم الخد و شق الجیب كما ورد فی روایة خالد بن سدید» «فقهای امامیه حرمت انجام این امور را (لطمه- زدن، گریبان چاک کردن و...) در مصیبت ائمه و امام حسین(ع) استثناء کرده اند و در این زمینه به آنچه که زنان بنی هاشم از لطمه زدن به صورت و گریبان چاک کردن، برای امام حسین(ع) انجام داده اند، استناد کرده اند. چنانکه در روایت خالد بن سدید وارد شده است».^{۳۰} بنابراین ضعف سند روایت با عمل فقهای امامیه بدان جبران شده است. دلالت روایت نیز بر جواز اموری همانند لطمه و گریبان چاک زدن در عزای امام حسین(ع) روشن است چرا که در این روایت ابتدا عمل زنان بنی هاشم در گریبان چاک کردن و لطمه زدن به گونه ها در مصیبت امام حسین(ع) ذکر شده و سپس یک قاعده کلی ارایه شده که «و علی مثله تلطم الخدود و تشق الجیوب» یعنی در چنین مصیبتی شایسته است بر گونه ها نواخته شود و گریبان ها چاک شود. این کلام در قالب یک قاعده کلی بیان شده و اختصاص به زمان یا مکان خاصی ندارد و دلیلی بر تخصیص آن نداریم. بنابراین اینکه برخی تلاش

^{۲۶} . ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، قم، نشر الفقه، چاپ سوم، ۱۴۲۴.

^{۲۷} . نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام، تهران، دارالکتب اسلامی، چاپ سوم، ۴، ۳۷۱، ۱۳۶۲.

^{۲۸} . منبع پیشین، ص ۸۶.

^{۲۹} . طباطبایی یزدی، محمدکاظم، العروة الوثقی، چاپ دوم، قم، موسسه النشر الاسلامی، ۱۲، ۴۳۶، ۱۴۲۴ ق.

^{۳۰} . موسوی خویی، سیدابوالقاسم، التفتیح فی شرح العروة الوثقی، بی جا، منشورات مدرسه دارالعلم، ۹، ۲۳۵، ۱۴۱۴ ق.

کرده‌اند که این کلام را اختصاص به سرزمین کربلای همان سال شهادت امام حسین(ع) داده و مخصوص همان زمان نمایند، ادعای بدون دلیل است.^{۳۱}

گفتار چهارم: بررسی استفتائات مراجع تقلید در مورد سینه زنی و لطمه زدن

یکی از رایج‌ترین روش‌های عزاداری‌های کنونی، سینه زنی و لطمه زدن به خود است. چنانچه در برخی روایات و متون دینی، بدان توصیه شده است. در این مطلب، استفتائات مراجع تقلید در مورد سینه زنی و لطمه زنی بیان شده است که به آنها خواهیم پرداخت:

آیت الله خامنه‌ای:

سؤال: پرسیدند اگر شخصی در روضه‌ها به صورتش دست بزند تا جایی که صورتش زخم شود، حتی کبود شود، آیا این عمل مشکلی دارد؟ **جواب:** در پاسخ باید عرض کنیم در حد کبود شدن که حالا ممکن است با زنجیر زدن با سینه زدن بدن کبود شود، اگر ضرر معتابهی برای بدن نداشته باشد به نظر حضرت آقا اشکالی ندارد؛ اما کارهایی فراتر از این‌ها که ممکن است دشمنان سوء استفاده کنند، مثل مجروح کردن خود یا بدن را زخم کردن یا مثل عبور از روی آتش و امثال این‌ها که در بعضی جاها برخی از افراد انجام می‌دهند، چون به هر حال این‌ها اعمال مستندی نیست، در عزاداری‌ها نه وارد شده است، نه سیره بر این بوده است و امروزه هم دشمنان از این‌گونه اعمال علیه مکتب اهل بیت (ع) و پیروان اهل بیت (ع) سوء استفاده می‌کنند، اگر در آن حد باشد بلکه اشکال دارد؛ اما اگر در همین حد که متعارف است سینه می‌زنند زنجیر می‌زنند بدنشان ممکن است سرخ شود کبود شود، در حد متعارف که ضرر معتابهی برای بدن نداشته باشد، اشکالی ندارد.

آیت الله سید صادق شیرازی:

سؤال: برخی از عزاداری‌هایی که ذیلاً بیان می‌شود در برخی از مناطق ایران و جهان به قصد مواسات با حضرت ابا عبد الله الحسین (ع) و اهل بیت آن حضرت و شهدای کربلا انجام می‌گردد. حکم آن‌ها چیست؟ و آیا مصداق جزع بر سیدالشهداء (ع) می‌باشند؟ (الف) بر روی آتش راه رفتن. (ب) بر روی خار راه رفتن. (ج) بر روی شیشه غلتیدن. (د) خراشیدن صورت و لطمه بر سینه و صورت زدن به حدی که خون جاری می‌شود. (ه) با زنجیر تیغی به کمر زدن به حدی که خون جاری می‌شود. **جواب:** به پا داشتن عزاداری سیدالشهداء (ع) به نحوی که نزد محبان امام حسین (ع) و دوستداران اهل بیت عصمت و طهارت (ع) متعارف است، موجب اجر جزیل و ثواب کثیر است ان شاء الله تعالی.

آیت الله شبیری زنجانی:

سؤال: برهنه شدن برای سینه زنی و لطمه زدن به سر و صورت در مجالس عزای اهل بیت (ع) چه حکمی دارد؟ **جواب:** برگزاری مراسم عزای اهل بیت و حضرت سیدالشهداء (ع) از افضل قربات الی الله و تعظیم شعائر الله است. مصادیق عزای نیز به

^{۳۱} نجفی، زین العابدین، اعمال نامتعارف در عزاداری اهل بیت(ع) از منظر فقه امامیه.

خودی خود جایز است. البته چنانچه در اثر عناوین ثانوی با در نظر گرفتن شرایط زمان، مکان و... عرفا عناوینی همچون هتک به نوعی از عزاداری‌ها صادق باشد، آن امور جایز نخواهد بود.

آیت الله صافی گلپایگانی:

سوال: برخی در جلسات سینه‌زنی و عزاداری معصومین (ع) در حال عزاداری صورت خود را خراش انداخته و به صورتشان خون جاری می‌شود؛ عزاداری به این شکل چه حکمی دارد؟ **جواب:** معلوم نیست که این کارها به‌عنوان ابراز شدت تألم بر مصائب اهل بیت (ع) و عزاداری برای آن بزرگواران وهن باشد. بلی، اگر موجب ضرر قابل اعتنا شود، جایز نیست.

آیت الله نوری همدانی:

سؤال: لطمه زدنی که در مجالس سینه زنی و زنجیر زنی انسان به خود وارد می‌کند در مصیبت سیدالشهداء علیه‌السلام چه حکمی دارد؟ **جواب:** عزاداری برای امام حسین علیه‌السلام طبق سنت متعارف و معمول بین شیعیان اشکال ندارد.

گفتار پنجم: بررسی حقوقی عزاداری های نامتعارف در ایران

عزاداری های نامتعارف، علاوه بر اینکه نوعی توهین به مقدّسات می باشد و از نظر شرعی هیچ مجوزی ندارند و باعث اضرار به بدن و جان می شوند نیز باید از جهت قوانین ایران بررسی شود. توجه به وضعیت تکوینی انسان موجب می شود تا بین شخص و اعضای بدن وی رابطه مالکیت ذاتی برقرار شود و شخص به موجب چنین سببی بر خود و اعضای بدنش مالکیت پیدا کند، بنابراین می توان مالکیت انسان بر اعضا را چنین تعریف کرد: رابطه، سلطه یا حقّ دائمی است که بین انسان و اعضای وی مقرر شده و قانونگذار آن را معتبر شناخته و شخص به موجب چنین حقی می تواند در حدود قوانین تصرف در اعضایش را به خود اختصاص دهد، به گونه ای که از تمام منافع ممکن آن استفاده کند و کسی نتواند از وی جلوگیری نماید.

البته باید توجه داشت که مالکیت بر اعضای بدن در مقایسه با مالکیت بر اموال و اشیا تفاوت هایی دارد؛ به عنوان مثال طبق ماده ۳۰ قانون مدنی هر مالکی نسبت به مایملک خود حق همه گونه تصرف و انتفاع را دارد مگر در مواردی که قانون استثنا کرده باشد. و عمده ترین مانع مدنی کلی و قانونی که اطلاق حق مزبور را محدود و مقید می کند، اصل ۴۰ قانون اساسی است که مقرر می دارد هیچ کس نمی تواند اعمال حق

خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد. غیر از این محدودیتی که اصل ۴۰ بنا بر فرض ثبوت مالکیت انسان بر اعضا قرار می دهد، از نظر فقهی نیز محدودیت هایی برای این مالکیت وجود دارد که عبارت است از حکم تکلیفی «حرمت اضرار به نفس» در حال حیات و حرمت قطع اعضای میت (مثله کرد) و همچنین وجوب دفن میت در زمان فوت.

نتیجه گیری

نتایج حاصل از این پژوهش حاکی بر آنست که برگزاری مراسم عزاداری یکی از سنت های مرسوم بین مردم دنیا خصوصاً ما ایرانی ها و شیعیان می باشد، شیعیان علاوه بر برگزاری شخصی این مراسم به برپایی و عزاداری برای ائمه علیهم السلام نیز بسیار اهمیت می دهند که بارزترین آن را می توان در ایام محرم و صفر و در عزاداری بر سید و سالار شهیدان اباعبدالله الحسین علیه السلام مشاهده کرد. سنت های محرم در میان شیعیان مبتنی بر دو رکن اساسی سنت های جاری در آن جامعه

و همچنین سیره معصومین (ع) می باشد هر چند شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم در هر دوره و جامعه ای در میزان وسعت دامنه عمل به این سنت ها و تفسیر و تحلیل از سیره معصومین ع متفاوت بوده است. بنابراین با وجود افراط و تفریط در اعمال نامتعارف در عزاداری اهل بیت علیهم السلام برخی اعمال یاد شده را بدون هیچ قید و شرطی جایز دانسته و برخی جز گریه کردن، عمل دیگری را مجاز ندانسته اند. نظرات فقها در این مورد متفاوت است که اکثریت نظرها مبنی بر این است که لطمه زدن به صورت و کندن مو حین اقامه عزا در صورتی ضرر داشته باشد جایز نیست و مطابق نظر آیت الله خامنه ای: هر کاری که برای انسان ضرر مهمی داشته باشد و یا موجب وهن دین و مذهب گردد حرام است، و مومنین باید از آن اجتناب کنند، در غیر این صورت اشکال ندارد. و تشخیص موضوع به عهده عرف مردم است. پس بطور کلی عزاداری نیز همانند بسیاری از امور دیگر دارای حد و مرز است؛ حد و مرزهایی که همگان ملزم به رعایت آن هستند؛ زیرا عزاداری با اهمیت و نقش مفیدی که دارد، اگر به صورتی غیر صحیح انجام شود، ضررهای جبران ناپذیری را به بار می آورد، از این رو، وظیفه عالمان و حوزه های علمیه است، که بدون مجمل گویی و با صراحت، حد و مرز آن را بیان کنند. خداوند متعال در قرآن می فرماید: «وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ؛ هر کس از حدود الهی تجاوز کند بر نفس خویش ظلم کرده است». پس بطور کلی لطمه زدن به سر، صورت، سینه و سایر اعضای بدن در عزاداری بر میت جایز نیست و حکم اولیه آن حرمت است و در مراسم عزاداری ائمه جایز نیست.

منابع و مأخذ

«قرآن کریم»

۱. ابن حنبل، احمد، مسند الإمام احمد بن حنبل، بيروت، دارصادر، بی تا، ۱، ۳۸۶.
۲. ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، قم، مكتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ ق.
۳. ابن قولویه، جعفر بن محمد، كامل الزيارات، قم، نشر الفقاهة، چاپ سوم، ۱۴۲۴.
۴. ابن ماجه قزوینی، محمد بن یزید، بیروت، دارالفکر، بی تا، ۱، ۵۰۵.
۵. ابن حمزه، محمد بن علی، الوسيلة الى نیل الفضيلة، قم، مكتبة آیت الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۸ ق.
۶. امام خمینی، سیدروح الله موسوی، تحرير الوسيلة، قم، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱، ۹۳، ۱۳۷۹.
۷. بحار الانوار، ج ۲ ص ۱۷۰.
۸. جواهر الكلام، ج ۴۰، ص ۳۷۱؛ التنقيح في شرح عروه الوثقى آیت الله خويي، ج ۹، ص ۳۴۲.
۹. حرعالمی، محمد بن حسن، وسائل الشيعة، بيروت، داراحياء التراث العربي، بی تا، ۲، ۹۲۳.
۱۰. دفتر فرهنگي فخرالائمه، ۱۳ و ۱۵.
۱۱. طباطبایي یزدی، محمد کاظم، العروة الوثقى، چاپ دوم، قم، موسسه النشر الاسلامی، ۱۲، ۴۳۶، ۱۴۲۴ ق.
۱۲. طوسی، محمد بن حسن، المبسوط في فقه الاماميه، بی جا، المكتبة المرتضويه، بی تا، ۱، ۱۸۹.
۱۳. فاضل هندی، محمد بن حسن اصفهانی، كشف اللثام، قم، موسسه نشر اسلامی، ۴۱۸، ۱۴۲۰ ق.
۱۴. فراهیدی، خليل بن احمد، كتاب العين، قم، انتشارات اسوه، چاپ دوم، ۱۴۲۵ ق.
۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب، الكافي، تهران، دارالکتب الاسلاميه، چاپ چهارم، ۳، ۶۲۲، ۱۳۷۵.
۱۶. گزارش خبرنگار ایرنا، قمه زنی و لطمه زدن به بدن بالاترین تبلیغ علیه عزاداری محرم، کد خبر 82670949، ۱۳۹۶.
۱۷. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بيروت، داراحياء التراث العربي، چاپ سوم، ۸۲، ۹۳، ۱۴۰۳ ق.
۱۸. مقدس اردبیلی، احمد، مجمع الفوائد والبرهان، قم، موسسه النشر الاسلامی، چاپ سوم، ۲، ۵۰۸، ۱۴۱۸ ق.
۱۹. موسوی خويي، سيدابوالقاسم، التنقيح في شرح عروه الوثقى، بی جا، منشورات مدرسة دارالعلم، ۹، ۲۳۵، ۱۴۱۴ ق.
۲۰. نجفی، محمد حسن، جواهر الكلام، تهران، دارالکتب اسلاميه، چاپ سوم، ۴، ۳۶۷، ۱۳۶۲.